

સુરેશ જોષી

(જન્મ: 30-05-1921, અવસાન: 03-09-1986)

સુરેશ હરિપ્રસાદ જોષીનો જન્મ સુરત જિલ્લાના બારડોલી તાલુકાના વાલોડ ગામમાં થયો હતો. વડોદરાની મહારાજા સયાજીરાવ યુનિવર્સિટીમાં ભાષાભવનના અધ્યક્ષ તરીકે સેવાનિવૃત્ત થઈ જીવનના અંત સુધી વડોદરામાં જ વસ્યા. ‘મરણોત્તર’ અને ‘છિન્નપત્ર’ તેમની નોંધપાત્ર નવલકથાઓ છે. ‘ગૃહપ્રવેશ’ તેમનો નોંધપાત્ર વાર્તાસંગ્રહ છે. ‘જનાન્તિકે’, ‘ઈદમસર્વમ’, ‘ઈતિ મે મતિ’ જેવા સંવેદનાસભર નિબંધસંગ્રહો છે. ‘કિંચિત્’, ‘ચિંતયામિ મનસા’, ‘અષ્ટમોધ્યાય’ જેવા વિવેચનગ્રંથો આપ્યા છે. તેમને ‘રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક’ તથા ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી, ગાંધીનગર અને દિલ્હીના એવોર્ડ પ્રાપ્ત થયા છે.

‘ગૃહપ્રવેશ’ વાર્તાસંગ્રહમાંથી લેવામાં આવેલી આ વાર્તામાં સમયના એક જ બિંદુ પર બે પરિસ્થિતિનું સમાંતર આલેખન થયું છે. જેમાં અસિતના ટેકનોલોજીના જ્ઞાનના કારણે થતો કૃષ્ણજન્મ, એની સાથે ભળેલું લોકોનું કુતૂહલ અને આનંદનો પ્રસંગ છે. જ્યારે કિસનનો જન્મ કાનજી માટે આનંદનો અવસર નથી. અહીં કૃષ્ણના જન્મની પરિસ્થિતિ હળવી શૈલીમાં રજૂ થઈ છે તો કિસનના જન્મની પરિસ્થિતિ અત્યંત ક્રુણતાથી રજૂ થઈ છે. વાર્તાના અંતે કાનજી પોતાના દીકરાના પગ તોડાવીને જીવનભર ભીખ દ્વારા રૂપિયા કમાવાનો રસ્તો કરી દે છે. માણેકની લાચારી અને દુઃખ વધારે પીડાદાયક છે. એક માને એના બાળકનું મુખ પણ બતાવ્યા વગર જીવનભર અપંગ બનાવી દેવા માટે મોકલી આપવામાં આવે છે. આમ, જન્મની બે પરિસ્થિતિને એક સાથે બતાવીને વાસ્તવિકતાને અત્યંત ક્રુણ રીતે આલેખાઈ છે.

ઘડિયાળમાં સાડા અગિયાર થયા હતા. હવે અર્ધા કલાકની જ વાર હતી. લાલ કિનખાબના પડદાની પાછળ કૃષ્ણજન્મની બધી જ તૈયારીઓ થઈ ચૂકી હતી. વૃન્દાવનદાસનો મોટો દીકરો અસિત અમેરિકા જઈને ઈલેક્ટ્રિકલ એન્જિનિયરિંગનું ખાસ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી આવ્યો હતો. એણે બધાંને આશ્ચર્યમાં ગરકાવ કરી નાંખે એવી તરકીબ રચી હતી. કારાગૃહમાં કૃષ્ણનો જન્મ, વર્ષા, વસુદેવનું કૃષ્ણને લઈને જમુના ઓળંગીને ગોકુળ જવું, આ બધું વીજળીની કરામતથી તાદૃશ બનતું એ બતાવવાનો હતો. આથી બધાં આતુર હતાં. લાલ કિનખાબનો પડદો ક્યારે ખૂલે તેની રાહ જોઈ રહ્યાં હતાં.

સ્ટેશનની ઘડિયાળમાં સાડા અગિયારનો ટકોરો હમણાં જ પડ્યો હતો. જનતા એક્સપ્રેસમાં ઊતરેલા પેસેન્જરોને લઈને બસ શહેર ભણી ઊપડી ચૂકી હતી. બસ-સ્ટેન્ડ સૂમસામ હતું. પાસેની ખુલ્લી જગ્યામાં ફાટીતૂટી ગુણપાટ ને કેરોસીનના કાટ ખાયેલા પતરાનું છાપરું કરીને ત્રણ-ચાર કુટુંબ આશ્રય લઈ રહ્યાં હતાં. એમાંના એક ‘ઝૂંપડા’માં ફગફિગિયો દીવો ટમટમતો હતો. કોઈ સ્ત્રીના કણસવાનો અવાજ એ નિઃસ્તબ્ધતામાં સંભળાતો હતો. પણ એ ઝૂંપડાની વસતિએ એના પર ધ્યાન આપ્યું હોય એમ લાગતું નહોતું. ત્યાં અર્ધા ઊંઘમાં અને અર્ધા જાગતા - એવી અવસ્થામાં કોઈ બોલતું સંભળાયું - ‘એલા કાનજી, માણકી કણસે છે, જરા જઈને જો તો ખરો!’

બીજાએ પણ એવા જ અવાજે જવાબ આપ્યો, ‘એમાં હું જોવા જાવું’તું. વખત થિયો લાગે છે.’

અંધારે ખૂણેથી કોઈ ડોસી ખોખરા કર્કશ અવાજે બબડી, ‘માણકીય જબરી ને એના પેટમાંનું છોકરું ય જબરું માણું! ટંકણખાર દીધો તોય કાંઈ નો વળ્યું. હવે કાંઈ આવનારને પાછું ઠેલાય? કર કાંઈ બાપલા! છૂટકો છે?’ ઘડિયાળનો કાંટો આગળ વધતો હતો. માણેક કરાંજતી હતી, આકાશને કદીક વીજળી વીંધી જતી હતી. ભારે કડાકો થતો હતો ને ભારે વરસાદ માથે ઝઝૂમી રહ્યો હતો.

ઘડિયાળનો કાંટો આગળ વધતો હતો. ઉપરના ઓરડામાં વિશાખા અને ધનંજય ટોળા વચ્ચેથી સરી જઈને

વાર્તાલાપ કરી રહ્યાં હતાં. તેમનેય એમ લાગ્યું કે હવે તો નીચે જવું જ પડશે. વૃન્દાવનદાસ અને એમની મંડળી બેઠકમાં ભાગવતનું શ્રવણ કરતી હતી તે પણ હવે વખત થવા આવ્યો જાણી ઠાકોરજીના ઓરડા તરફ આવવાની તૈયારીમાં હતી. મધુસૂદન અને એની મિત્રમંડળી બ્રિજનાં બે રબર પૂરાં કરીને અસિતની કરામત જોવા યથાસ્થાને ગોઠવાઈ જઈને ટોળટપ્પાં હાંકી રહી હતી. અસિત સાવ નિશ્ચિંત બનીને એક બાજુએ રીટા જોડે વાત કરતાં કરતાં હસી હસીને બેવડ વળી જતો હતો. ત્યાં શણિયું પહેરીને મુખિયાજી આવ્યા. નિજમંદિરમાં જઈને છેલ્લી તૈયારીમાં એ પરોવાઈ ગયા. કૃષ્ણજન્મનું મુહૂર્ત નિકટ ને નિકટ આવતું ગયું. ભીંત પરના ઇલેક્ટ્રિક ઘડિયાળનો મોટો તથા નાનો કાંટો એક બીજાની નજીક આવવા લાગ્યા.

સ્ટેશનના ઘડિયાળના કાંટા પણ એકબીજાની નજીક આવતા જતા હતાં. માથા પર ઝઝૂમી રહેલાં વાદળ તૂટી પડ્યાં હતાં. વરસાદની ઝડી વીંઝાવા લાગી હતી. બસ-સ્ટેન્ડ પાસેનાં છાપરાં ઊંડું ઊંડું થઈ રહ્યાં હતાં. સૂસવાતા પવનના અવાજમાં હમણાં જ સ્ટેશનને ગજાવી મૂકીને આવેલા ગુજરાત મેલના અવાજમાં માણેકના કરાંજવાનો અવાજ સ્પષ્ટ સંભળાતો ન હતો. પેસેન્જરોને કારણે બસ-સ્ટેન્ડ વળી થોડી વારને માટે જાગતું થયું, પળવારમાં એ લીલા સમેટાઈ ગઈ. ધીમે ધીમે નિઃસ્તબ્ધતા છવાઈ ગઈ. વરસાદ એકધારો પડવા મંડ્યો. એકાએક ફગફગિયો દીવો બુઝાઈ ગયો ને નિઃસ્તબ્ધતાને વીંધીને નવા જન્મેલા બાળકનું રુદન ગાજી ઊઠ્યું.

ઘડિયાળના બે કાંટા ભેગા થતાં સાથે જ કિનખાબનો લાલ પડદો સરસર કરતોકને સરી ગયો. આકાશમાંથી તેજનો પુંજ અવતરતો હોય તેમ ઝબકારો થયો. દેવકીના ખોળામાં બાળકને રૂપે એ તેજ પુંજ ઝૂલવા લાગ્યો. કારાગૃહના અંધકારમાં એ તેજપુંજ અજવાળું પાથરતો હતો. ઘડીક બહારનો ઝબકારો અંદર ડોકિયું કરી જતો હતો. એકાએક કાંસા, ઝાલર, મંજીરા ને શંખનો તુમુલ ધ્વનિ થયો. બહાર બેઠેલા રામદીન શરણાઈવાળાએ પ્રભાત નો'તું થયું છતાં બિભાસના સૂર છેડ્યા. પ્રેક્ષકો ઊભાં થયાં. કૃષ્ણજન્મના રંજન કાર્યક્રમનું એક પર્વ પૂરું થયું.

ઝૂંપડાની દુનિયા સળવળી ઊઠી હતી. જન્મ થઈ ચૂક્યો હતો. જુદા જુદા અવાજો સંભળાતા હતા - 'દેવજી હું કહું છું ઈમ કર! ઈમાં કાનજીનું કામ નંઈ.'

'પણ ઈ વેલજી ડોહાની આ ઘડીએ કુણ ભાળ કાઢે ? લો તારે અમને કહો છો તિ તમે જ જાવને મારા ભઈ ?'

બીજો જરાક ધીમો અવાજ સંભળાયો, 'એલા એ ગમાર, જરા ધીમો બોલતો જા, માણકી હાંભળહે ને તો બચાડી દુઃખી થાહે.' જેને ઉદ્દેશીને આ કહેવામાં આવ્યું તે કટાક્ષમાં બોલ્યો. 'દખી તો થઈ જ છે ને, નહીં તો મેઘલી રાતે ભીંજાતી આપણા ભેગી હોત કાંઈ ? હોનાના હિંડાળે ઝૂલતી ના હોત ?'

એના જવાબમાં કોઈ બોલ્યું. 'અરે ભઈલા, ઝાઝી લપ મેલો ને, હાલો મારી હારે, પરતાપગંજમાં જતાં પેલું નાળું નથી ભાળ્યું લ્યા, ત્યાં ઓલ્યાં છાપરાં દીઠાં કની ? ત્યાં જાવાનું છે.'

એના જવાબમાં કોઈ બોલ્યું, 'ના ભઈલા. ઈ આપણું કામ નંઈ આ પાણી પડે છે ઈ તો જુઓ ! ઘૂંટણસમાં પાણી ના હોય તો મને કેજો.'

બીજો વધારે આકળો થઈને બોલ્યો 'લ્યા મેલને ઈ ને પડતો ! હાલ કાનજી, લઈ લે છોરાને, લે હું મોર થાઉં છું.' બાળકના રુદનનો અવાજ બહાર આવ્યો. કાદવ ખૂંદતાં ચાર પગલાંનો ડબડબ અવાજ એ રુદનમાં ભળી ગયો. વરસાદ વરસતો રહ્યો, પવન વીંઝાતો રહ્યો. ઘડિયાળના કાંટા છૂટા પડ્યા. છૂટા પડીને આગળ વધવા લાગ્યા.

ઘડિયાળ તરફ હવે કોઈની નજર નો'તી, અસિતની માયાવી સૃષ્ટિને બધા સ્તબ્ધ બનીને જોઈ રહ્યાં હતાં. સામે મુખિયાજીએ રચેલો અન્નકૂટ હતો. એમાં પણ રંગોની યોજના ભારે ચાતુરીપૂર્વક કરી હતી. હવે વસુદેવ કૃષ્ણને લઈને ગોકુળ જવાની તૈયારીમાં હતા. દેવકી કેમે કરી માનતી નો'તી, હાથ હલાવીને કરગરતી હતી. પશ્ચાદ્ભૂમાં શરણાઈનો કરુણ સૂર ધૂમી રહ્યો હતો. અસિતની તરકીબથી હવે ગાઢ વર્ષાનું દશ્ય આબેહૂબ રજૂ થયું હતું. આખરે વસુદેવે કૃષ્ણને હાથમાં લીધાં, છાબમાં જાળવીને મૂક્યા, અંગૂઠો ધાવતા, વટપત્રમાં સૂતેલા ભગવાનના મોઢા પર ભુવનમોહન હાસ્ય હતું. વસુદેવ આગળ ચાલ્યા.

કાનજી ને દેવજી આગળ ચાલ્યા. ઘૂંટણસમાં પાણીને ડહોળતા આગળ ચાલ્યા, બાળકના રુદનનો ભાર ઊંચકીને આગળ ચાલ્યા. માણેકના કરુણ ચિત્કારે એમનો પીછો પકડ્યો તો ય આગળ ચાલ્યા; ઘૂંટણસમાં પાણીને ખૂંદતા કાનજીને દેવજી આગળ ચાલ્યા; માણેકની ચીસ એમની પાછળ દોડતી દોડતી આગળ ચાલી, ઘડિયાળના કાંટા એક બીજાથી છૂટા પડીને આગળ ચાલ્યા.

વસુદેવ વરસતા વરસાદમાં જમનાજીને કાંઠે આવ્યા. નદી તો બંને કાંઠે છલકાય ! અસિતે ભારે કરામત કરી હતી. દીવા બધા બુઝાઈ ગયા હતા. તેજપુંજ જેવા કૃષ્ણ ભગવાનને વચ્ચે વચ્ચે ઝબકી જતી વીજળી સિવાય બીજું કશું હવે દેખાતું નહોતું, ઘડીભર તો આ કરામત છે તેય બધાં ભૂલી ગયાં. જયવતી શેઠાણી તો હાથ જોડીને ભક્તિભાવથી ઊભાં જ રહી ગયાં. વસુદેવે જમનાનાં પાણીમાં પ્રવેશ કર્યો ન કર્યો ત્યાં એકદમ પાણીને ડહોળતો સરસર કરતોકને અવાજ આવ્યો. બધાં ઘડીભર ચમકી ગયાં. કૃષ્ણ ભગવાનને માથે નાગે છાયા કરી. ભક્તોએ હાથ જોડ્યા, બીજાં કુતૂહલથી વિસ્ફારિત નેત્રે જોઈ રહ્યાં, ને વસુદેવ આગળ વધતા રહ્યા.

‘વેલજી ડોહા ! છો કે ?’

‘કુણ સે ?’

ઘોઘરા અવાજે દમિયલ ડોસાએ ઉધરસનો ઠણકો ખાતાં ખાતાં જવાબ વાળ્યો, ‘ઈ તો હું ને કાનજી, ઝટ આવો ભા, આ છોરો લાવ્યા છિયે, જરા એના ટાંટિયા વાળી લો ને !’

ડોસો બોલ્યો, ‘હાવ બેઠો રિયે ઈમ કરવું સે કે પછી લાકડીને ટેકે હાલીને ભીખ માંગે ઈમ કરવું છે ?’

કાનજી બોલ્યો, ‘હાવ પાંગળો ના કરતા દાદા; અક્કરમીએ મધરાતે આંઈ જનમ લીધો, નકર...’ એનો અવાજ ગળગળો થઈ ગયો.

દેવજીએ કહ્યું. ‘હાલ હવે, ગાંડા કાઢ્ય મા, છોરો આયવો છે તો રોટલાની જોગવાઈ કરવી કે નંઈ ? તું તો એને ભણાવી ગણાવીને લાટસાહેબ બનાવવાનો હતો, નંઈ ?’

‘દેવા, છોરો તો છે હાવ કિસન ભગવાન જેવો, આખરે છોરો તો માણકીનો ને !’ એમ કહેતાંકને વરસોના અનુભવી હાથોએ પળવારમાં બાળકના ઘૂંટણને મરડીને ટાયકા ફોડી નાંખ્યા. બાળકની ચીસ હવાને વીંધી ગઈ.

દેવજી બોલ્યો, ‘કાલ્ય હવારે રૂપિયો દઈ જાશું. લે, હાલ્ય લ્યા’ કાનજી, હવે તારો છોરો ભૂખે નંઈ મરે !’ પાણીમાં પડતાં પગલાંનો ડબ ડબ અવાજ સંભળાયો. એ પગલાંને બાળકના રુદનનો ભાર જાણે ઘૂમરીઓ ખાઈને વળગતો હતો, ભીંસતો હતો, ને એ પગલાં ડબ ડબ અવાજ કરતાં આગળ વધી રહ્યાં હતાં.

ભગવાન ગોકુળ પહોંચ્યા, ગોકુળમાં ઉત્સવ મચ્યો. જશોદા મૈયાએ કૃષ્ણકુંવરને શણગાર્યા. નજર ન લાગે માટે ગાલે મેંશનું ટપકું કર્યું. ગોકુળ આખું ટોળે વળ્યું. ગોપબાળના આનંદરવથી વનરાજી ગાજી ઊઠી. પંચાજીરી વહેંચાઈ, શરણાઈએ લલિત રાગ છેડ્યો, અસિત ખેલ પૂરો કરીને બહાર આવ્યો. બધાં એને વીંટળાઈ વળીને શાબાશી આપવા લાગ્યાં. બ્રિજની મંડળી ફરી જામી, વિશાખા અને ધનંજય ફરીથી અધૂરી પ્રણયગોષ્ઠિને પૂરી કરવા ઉપલા માળે બધાંની નજર સરકાવી ચઢી ગયાં. વૃંદાવનદાસની મંડળીનું ભાગવત પારાયણ આગળ ચાલ્યું. જયાવતી શેઠાણીએ હાલરડું ઉપાડ્યું.

‘જાગો નન્દકે લાલ, ભોર ભયી’

માણેકની ચીસે પાછા ફરેલા કાનજી અને દેવજીને વધાવ્યા. ‘મને ઈનું એક વાર મોઢું તો દેખવા દેવું’ તું ! લાવો મારે ખોળે, લાવો મારા કુંવરને...’

દેવજીએ કહ્યું. ‘ગાંડી થા મા માણકી, તારા નંદકુંવરને કોઈ ચોરી નથી ગયું, લે, આ તારો છોરો.’ કાનજીની સામે ચિત્ર ખડું થયું. ધખતી બપોરે માણેકની સાથે એ પતરાની નાનકડી ગાડીમાં પાંગળા કિસનને શહેરના રસ્તા વચ્ચે થઈને ખેંચી રહ્યો છે, પોતે આંધળો છે, દીકરો પાંગળો છે, દુનિયા દેખતી છે, ભગવાન કૃપાળુ છે. મોંમાં ધાન છે, દુનિયા પર વૈકુંઠ છે. ભગવાન ગોકુળથી પધારીને મથુરાના રાજા થયા છે, બધાં સુખી છે.

માના ખોળામાં બેસીને માતાની અશ્રુધારામાં નહાતો કિસન જાણે કે પિતાની આંખ સમક્ષ તરવરી ઊઠતા ભાવિના દર્શનને જોતો હોય એમ એકાએક હસી પડ્યો, પણ મેઘલી રાતના એ અંધારામાં માણેકને એ હાસ્ય દેખાયું નહીં.

(‘ગૃહપ્રવેશ’માંથી)

શબ્દ-સમજૂતી

શબ્દાર્થ / સમાનાર્થી શબ્દો

કિનખાબ-જરીબુટ્ટાના વણાટનું એક જાતનું કાપડ; તરકીબ-યુક્તિ; સૂમસામ-એકદમ શાંત; આશ્રય-આશરો; ફગફગિયો દીવો-જેની જ્યોત હાલકડોલક થતી હોય તેવો દીવો; કણસવું-દુઃખને લીધે ઊંહકાર કરવા; તુમુલ-દારુણ, ભયાનક; પ્રભાત-સવાર; લિબાસ-પોશાક, પહેરવેશ; પર્વ-તહેવાર, ઉત્સવ; કરામત-કારીગરી; ભોર-પરોઢિયું; અક્કરમી-અભાગિયું

તળપદા શબ્દો

થિયો-થયો; ભઈ-ભાઈ; નો-ના; બચાડી-બિચારી; નોં'તુ-ન હતું, નહોતું; મેલો-મૂકો; ડોહા-ડોસા; મોરે-મોખરે, આગળ; ભાળ-પત્તો, ખબર; આઈ-અહીં; ઈમાં-એમાં; કાઢ્ય-કાઢ; હાંભળહે-સાંભળશે; કુણ-કોણ; હોનાના-સોનાના; દખી-દુઃખી; ભાળ્યું-જોયું; હારે-સાથે; કાલ્ય-કાલ; હાવ-સાવ

વિરુદ્ધાર્થી શબ્દો

સવાર×સાંજ; આનંદ×શોક

સ્વાધ્યાય

1. નીચે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી ખરા(✓)ની નિશાની કરો :

(1) લાલ કિનખાબનો પડદો ક્યારે ખૂલે તેની લોકો રાહ જોઈ રહ્યા હતા કારણ કે...

(A) વીજળીની કરામતથી કૃષ્ણજન્મનું દૃશ્ય ઊભું થવાનું હતું.

(B) માણકી બાળકને જન્મ આપવાની હતી.

(C) કિનખાબનો પડદો ખરેખર લીલા રંગનો હતો.

(D) નાટક રજૂ થઈ રહ્યું હતું.

(2) આ પાઠમાં લેખક શું કહેવા માગે છે ?

(A) લેખક કશું જ કહેવા માગતા નથી.

(B) કૃષ્ણજન્મનું મહત્ત્વ સમજાવવા માગે છે.

(C) સમાજની જુદી જુદી બે પરિસ્થિતિનું ચિત્ર રજૂ કરવા માગે છે.

(D) પૈસાદાર લોકો જ પુણ્યશાળી છે.

2. નીચેના પ્રશ્નોનો એક વાક્યમાં ઉત્તર આપો :

(1) હાવ બેઠો રિયે ઈમ કરવું સે કે પછી લાકડીના ટેકે હાલીને ભીખ માંગે ઈમ કરવું છે ? - આ વાક્ય કોણ બોલે છે ?

(2) ફગફગિયો દીવો બુઝાઈ જવાની સાથે બીજી કઈ ઘટના બની ?

3. નીચેના પ્રશ્નોના બે-ત્રણ વાક્યોમાં ઉત્તર આપો :

(1) અસિતે કૃષ્ણજન્મની કઈ તરકીબ રચી હતી તે જણાવો.

(2) કાનજી અને દેવજી બાળકને લઈને ક્યાં જતા હતા ? શા માટે ?

4. નીચેના પ્રશ્નોના સાત-આઠ લીટીમાં જવાબ આપો :

(1) નિજમંદિરમાં ઊભું કરેલું કૃષ્ણજન્મોત્સવનું દૃશ્ય વર્ણવો.

(2) નવજાત બાળકની કરુણતાને તમારા શબ્દોમાં આલેખો.

વિદ્યાર્થીની પ્રવૃત્તિ

- ગરીબી અને અગવડમાં જીવતા લોકોની મુલાકાત લઈને તેની હકીકત વર્ગખંડમાં કે શાળા સંમેલનમાં રજૂ કરો.
- તમારા જન્મોત્સવની ઉજવણી અનાથાશ્રમમાં કે ફૂટપાથ ઉપર રહેતાં બાળકોની સાથે કરો.
- તમારા ગામમાં ઉજવાયેલા જન્માષ્ટમીના તહેવાર ઉપર અહેવાલ લખો.

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

- બે વિરોધાભાસ ધરાવતી કથાઓને સમાંતરે વર્ણવી વિશિષ્ટ રીતે આ વાર્તાનું આલેખન લેખકે કર્યું છે. લેખકે ‘ફાટીતૂટી ગુણપાટ’, ‘કાટ ખાયેલા પતરાનું છાપરું’, ‘ઝૂંપડાં’ અને ‘ફગફગિયો દીવો’ - જેવા ઓછા શબ્દોથી ગરીબાઈનું તાદ્દશ વર્ણન કરી દીધું છે તે ધ્યાનમાં લો.
- “કાનજી ને દેવજી આગળ ચાલ્યા. ઘૂટણસમાં પાણી ડહોળતા આગળ ચાલ્યા, બાળકના રુદનનો ભાર ઊંચકીને આગળ ચાલ્યા...”

આ ગદ્યખંડમાં લેખકે ‘આગળ ચાલ્યા’ ક્રિયાપદનું વારંવાર સહેતુક પુનરાવર્તન કર્યું છે. નવજાત બાળકને પગ વાળવા માટે લઈ જતા કાનજી અને દેવજીને રોકનારાં અનેક પરિબળો છે પરંતુ એ બધાની અવગણના કરીને તેઓ ચાલ્યા જાય છે એમ સૂચવવા લેખકે ‘આગળ ચાલ્યા’ શબ્દોનું વારંવાર પુનરાવર્તન કર્યું છે.

શિક્ષકની ભૂમિકા

મનુષ્યો ઉત્સવપ્રિય છે. આપણે ત્યાં અનેક ઉત્સવો જુદા જુદા હેતુથી ઉજવાય છે, ધાર્મિકતા, પરંપરા, દેખાદેખી, ભક્તિ-આરાધના માટે, કોઈક નિહિત સ્વાર્થ માટે તો મોટે ભાગે આનંદ માટે ઉત્સવો ઉજવાતા હોય છે. ઉત્સવ વિશેની સાચી સમજ કેળવાય તે વિશે વિદ્યાર્થીઓ સાથે ચર્ચા કરવી.

પ્રસ્તુત વાર્તામાં બે દૃશ્યો એક સાથે દર્શાવાયાં છે. એક કૃષ્ણજન્મનું અને બીજું ભિખારીને ત્યાં જન્મતા બાળકનું. બંને જન્મોત્સવની સરખામણી અંતિમ છેડાની છે. કૃષ્ણને જળ, નાગ, નંદ સૌ થકી રક્ષણ મળે છે જ્યારે ભિખારી કાનજીને ત્યાં જન્મેલા સાજા બાળકને જન્મતાંની સાથે જ મજબૂરીને કારણે અપંગ બનાવી દેવામાં આવે છે જેથી તેને ભીખ મળી રહે. આ વિરોધાભાસ વ્યક્ત કરી આપણા સમાજમાં ધનિક અને ગરીબના જે ભેદ છે તે ઉપર લેખકે કરેલો કટાક્ષ સ્પષ્ટ કરવો. ધનિક-ગરીબની ખાઈ પૂરવા શું કરી શકાય તેની વિદ્યાર્થીઓ સાથે ચર્ચા કરવી. વિદ્યાર્થીઓ ગરીબ કે ધનિકના ભેદ ન કરે તેમ કરવું.

